

HONNAN JÖN A JOBB, MERRE MEGY A BAL?

B É K É S M Á R T O N

„A baloldal az ész, a jobboldal a megértés.”

Arthur Moeller van den Bruck

Noha igaz, hogy a 21. század első évtizedeiben olyan törésvonalak kerültek előtérbe, amelyek a politikai konfliktusokat az elmúlt kettőszázharminc évben strukturáló értékcsoportok (amiket közönségesen ideológiáknak vagy politikai eszméknek nevezünk) közötti ellentéteket elhalványítani látszanak, a hagyományos jobb- és baloldalt nevezett pólusok továbbra is szervezik az érdekek és az értékek körüli konfrontációt. És bár a migráció és az őshonos kultúrák érdekvédelme, a nemzetközi intézmények és a nemzeti szuverenitás demokratikus letéteményesei közötti konfliktus, vagy a globális és a lokális erők egymásnak feszülése a hagyományos jobb- és baloldal között érdekazonosságot is teremthet – meghozzá éppenséggel a (neo)liberális kurzus globális hegemoniája ellenében, afféle „keresztfrontot” (Benedikt Kaiser) hozva létre köztük –, e kettő mégis alapvetően más ismeretelméleti és antropológiai alapjai továbbra is tagadhatatlanok. Túlságosan egyszerű volna a szabadság vagy az egyenlőség előbbre helyezésére szűkíteni eltérésüket, esetleg idealizmusra vagy materializmusra egyszerűsíteni ellentétüket – ez ugyanis még ennél is mélyebbről fakad! Különbségüket meghaladni lehetetlen, de nem is szükséges.

POLITIKÁTLANÍTÁS

A politikai ellentétek meghaladása régóta törekvése a politikát mint a társadalom egészét és az állam működését átható jelenséget egyszer és mindenkorra eltüntetni igyekvőknek. Az absztrakt történetfilozófiai premisszákból kiinduló apolitikus utópia és a nagyon is prózai birtokonbelüliség által egyaránt kitűzött cél megfogalmazói önmagukat morálisan felsőbbrendűnek tételezik, és a politika világát egyedül értelmezni képes – és hivatott! – pozícióban látatják.

Konrád György a rendszerváltoztatás előtt pár évvel nyíltan és igen szellemesen fogalmazta meg azt a kozmopolita elitértelmiségi, antietatista és politikaellenes véleményt, amely a 20. század végén és a 21. század elején a neoliberális konszenzusban és a „nyílt társadalom” programjában köszönt vissza. Az *Antipolitika* előszavában azt írta, hogy „az antipolitika az auktor szellemi ellenállása a politikai osztály, a politikai struktúrák eltúlzott hatalmával szemben. A polgári egyén önvédelme a fölfegyverzett államával szemben [...]. Az antipolitikus tehát az állami szervezet redukcióját kívánja [...] Amit lehet államtalanítani,

Becsületbeli ügy – Az erdélyi 2-es (székely) huszárok hősi emlékműve (Petri Lajos, 1935)
a Tóth Árpád sétányon, a budai Várban
(Fortepan)

A nép pártján
– Republikánus nemzeti
konvenció 1964 júliusában
(Warren K. Laffler felvétele,
Library of Congress)

azt államtalanítani kell.”¹ Ez az anarchisztikus-libertárius felfogás a hatalmat elvonná az államtól, de az uralom struktúráit továbbra is üzemeltetné, mégpedig kevésbé látható és elszámoltathatatlan globális szerveződések (transznacionális vállalatok, nemzetekfölötti intézmények, föderális bíróságok, NGO-k) segítségével. Az ilyen és ehhez hasonló, naivan utópikus elképzelések mellett persze sokkal átgondoltabb elméletek és nemritkán fölfegyverzett gyakorlatok is léteznek a politika megsemmisítésére vonatkozóan; amelynek első lépése a jobb- és a baloldal közötti különbség eltagadása, semlegesítése és feloldása szokott lenni. De a semlegesség nem semleges, az ideológiamentesség maga is ideológia.

A Carl Schmitt által *Entpolitisierung*nek nevezett folyamat lényege, hogy az egymást kölcsönösen kizáró pólusok egy olyan közös mezőben oldódnak fel, ahol érdekek vagy értékek összeütközéséből előálló konfliktus eleve nem generálódhat.² Schmitt ezt a nézetet elsősorban a nemzetközi szinten államok egymás ellen vívott küzdelmének megszüntetését célzó törekvések („örök béke”, világkormány, Népszövetség) kapcsán látta kialakulni, de ez az akarat az államok belső viszonyaiban is rendszeresen felbukkan. A 16. század óta a legkülönbözőbb formákban előforduló depolitizáló/neutralizáló szándék a technológiaiailag szervezett civilizációban éri el tetőpontját.³

A politikai oldalak egymással vívott küzdelme vagy a politikát magát *par excellence* megszüntetni igyekvők szemét szúrja, vagy az éppen hatalom lévő oldal *status quo*-védő retorikájának álságos eleme szokott lenni. Előbbire példa a különböző *third way*-szociálliberális, pacifista, vagy a társadalmi kérdéseket kizárólag az újraelosztás technikai feltételei felől megközelítő nézetek sokasága.

1 KONRÁD György: *Antipolitika* [1984], Független [szamizdat], Budapest, 1986, III–IV (kiemelés tőlem). (Későbbi, „hivatalos” magyar nyelvű kiadás: Codex Rt., Budapest, 1989.)

2 CARL SCHMITT: *A politikai fogalma* [1932] = Uő.: *A politikai fogalma. Válogatott politikai és államelméleti tanulmányok*, ford. és szerk. Cs. Kiss Lajos, Osiris – Attraktor – Pallas Stúdió, Budapest, 2002.

3 JOHN E. McCORMICK: *Introduction to Schmitt's 'The age of neutralisations and depolitisations'*, Telos 1993/nyár.

Ezek hangját időnként felerősítik az eszmék és az ideológiák halálát beharangozó és rövid idő alatt kurrenssé váló szövegek. Az utóbbi elgondolásra példa, ahol a rendszerváltoztatást követően húsz éven keresztül idehaza a jobboldal volt a „kihívó” és a „lázadozó” pozíciójában, amely a posztkommunista berendezkedés fennálló rendjét megkérdőjelezi.⁴ A baloldal és a liberális értelmiség ennek megfelelően rendre konfliktuskeltéssel vádolta a jobboldalt, a politikát pedig igyekezett értéksemleges elosztási kérdéssé lefokozni.

Daniel Bell 1960-as *The End of Ideology* című kötetében – a '60-as évek végének ideológiai turbulenciája előtt néhány esztendővel – azt állította, hogy a hidegháborús viszonyok, a globalizálódó gazdasági kapcsolatok és a tömegessé váló fogyasztói társadalom körvonalainak kibontakozása közepette a régi ideológiák szavatossága lejárt.⁵ Vagyis az 1789-es gyökerű eszmék politikai világnézeté formált rendszere – azaz a szabadság, egyenlőség, testvériség különböző aspektusait elsődleges céllá avató konzervativizmus, liberalizmus és szocializmus – lassacskán okafogyottá válik, hiszen a nyugati kultúrkörben elérték céljait. A '60-as évek második felében felerősödő baloldali hullám, amely 1968-ban érte el csúcspontját, illetve a Szovjetunió expanzív külpolitikájának sikerében kulminált, végül eloszlatta azt a nézetet, hogy a világ ideológiai harcai végükhöz közelednének. A diáklázadások, a kínai kulturális forradalom, a II. vatikáni zsinat, a dekolonizáció harcai, a Vörös Khmerek hatalomra kerülése és a nyugati jóléti állam körül kialakult vita mégis azt mutatta, hogy a bal- és jobboldali nézetek reneszánszukat élik. Daniel Bellnek tehát rövid távon sem volt igaza, noha az a meglátása kétségekívül helyesnek bizonyult, hogy az ipari társadalom és a liberális demokrácia az egymást kölcsönösen kizáró eszmék semlegesítésére, de legalábbis közelebb hozására törekszik.

Negyven évvel az amerikai szociológus könyve után az *endism* újabb dokumentációja látott napvilágot. Francis Fukuyama 1989-es *A történelem vége* című cikkét három év múlva köteté bővítette, amelyben Nietzsche „utolsó emberre” vonatkozó félelmét a hegeli történetfilozófia kojève-i mutációjának segítségével örömteli kinyilatkoztatássá változtatta.⁶ Vagyis a nagy tettek és felforgató eszmék kimúltát állapította meg, amely után már semmi akadály sincs, hogy a fogyasztásra, a kölcsönös elismerésre és a szabadság globális elterjedésére áhító „utolsó ember” megszülessék. Fukuyama tétele az volt, hogy a kommunista birodalom összeomlása után a világon egyedüli alternatívaként a liberális demokrácia és a kapitalizmus Amerikában természetesnek számító társbérlete maradt a pályán, amely olyan univerzális értékeket hordoz és képvisel, amelyek a világ összes embere számára – származási, nyelvi, vallási, kulturális különbségeik dacára – elfogadhatók. Az ezzel kiteljesedett történelem nyugvópontja jutása azonban ismét illúzió volt. A könyve megjelenésének tizedik évfordulóján bekövetkező szeptember 11-ei terrortámadás ugyanis keserű ébredéssel járt: kiderült, hogy sem a konfliktusok, sem a szembenállás intenzitása nem változott, csupán a nyugati, kapitalista világ és a keleti, kommunista blokk közötti feszültséget az atlanti globalizációs modell és az iszlamista univerzalizáció összeütközése váltotta fel.⁷

Thatcher 1979-es győzelme korszakos jelentőségű volt, ugyanis akárcsak Amerikában Reagan révén, úgy Nagy Britanniában a Vaslady nyomán a '80-as évek gazdasági és kulturális tekintetben ellenforradalommal ért fel a megelőző évtizedekhez képest. A toryk uralma egészen 1997-ig eltartott, ám ekkor a Munkáspárt fordítani tudott, és Tony Blaire révén tíz évig hatalmon is maradt a bal-

a liberális demokrácia az egymást kölcsönösen kizáró eszmék semlegesítésére törekszik

4 LÁNCZI András: *Konzervatív kiáltvány*, Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2002, 7–17.

5 DANIEL BELL: *The End of Ideology. On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties* [1960], The Free Press, New York, 2000².

6 FRANCIS FUKUYAMA: *A történelem vége és az utolsó ember* [1992], ford. SOMOGYI Pál László, Európa, Budapest, 1994.

7 Vö. SAMUEL P. HUNTINGTON: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* [1996], ford. PUSZTA Dóra és mások, Európa, Budapest, 1998; STANLEY HOFFMANN: *Globalizációk összecsapása. Új paradigma?* [2002], ford. JOBBÁGY József, Kritika 2003. június.

oldal, majd Gordon Brown ezt még három évvel megtoldotta. A munkáspárti győzelemhez nem kis mértékben hozzájáruló ideológus, Anthony Giddens „harmadik útja” (*third way*) nem mást jelentett, mint a thatcheri recept néhány elemének baloldali átvételét, illetve a ’80-as, ’90-es évek fordulóján kialakult gazdasági konszenzus tiszteletben tartásával a korábbi markáns (már-már szocialisztikus) munkáspárti célok mérséklését.⁸ A piac törvényeinek elfogadása, a vállalkozások szabadságának fontossága és az állami szabályozások csökkentése mellett a New Labour fenntartotta törekvését, hogy a jóléti állam újraelosztó mechanizmusa megmaradjon, és a vagyoni egyenlőség helyett az esélyek egyenlőségét megteremtő társadalmi viszonyok jöjjenek létre.⁹ A liberális szociáldemokrácia Nagy-Britannia mellett Clinton révén az Egyesült Államokban, Schröder Németországában és egy-két évig Gyurcsány Ferenc *kommunikációs kormányzása* alatt is érvényesült. A giddensi stratégia valójában a konzervatívok eredményeire építő és a jobboldal programjából elcsent ígéretek baloldali argumentációja volt, s nem oldotta meg a jóléti állam válságát, nem csökkentette a társadalmi leszakadást és a szegénységet, valamint nem növelte a társadalmi kohéziót. A változásokat viszont jelezte, hogy a Konzervatív Párt angliai győzelméhez az vezetett, hogy David Cameron ezúttal fordítva hajtotta végre a trükköt, és a hosszú munkáspárti kormányzás által kialakított konszenzus fenntartásával és jobboldali korrekciójával vértette fel pártját, amely miatt annak jobbszélén el is nevezték őt Blameronnak, Tory Blaire-nek.¹⁰

Jobboldali jövőidő
– A futurizmus alapítója,
F. T. Marinetti folyóiratának
levélpapírja, 1925 körül
(Wikimedia Commons)

Akár a politikai eszmék kihalását leíró ’60-as évekbeli vagy az arra spekuláló ’90-es évekbeli könyvek, akár a 21. század első évtizedében érvényesülő hibrid kormányzati filozófiák programjait vizsgáljuk, rendre azt olvassuk ki belőlük, hogy a jobboldal és a baloldal határainak elmosója s e folyamat nyertese minduntalan a liberalizmus. Nem a baloldal integrálta a jobboldalt, vagy fordítva (hisz’ ez nem is lehetséges), hanem a liberalizmus oldotta fel mindkettőt és olvasztotta magába!

A jobb- és a baloldal közötti különbségek elmosása az elmúlt harminc évben általános törekvés volt, amit bizonyít, hogy 1989/90 után a liberális gondolat egyre inkább áthatotta a baloldalt, amely elfogadta a neoliberais konszenzust és államosítás helyett a privatizáció menedzsere lett, a nyugat-európai néppártok pedig feladták a ’80-as évekre még jellemző kulturális harcot. A bal- és a jobboldal közeledését, pontosabban a háttérükben meghúzódó alapelvek részleges feladását jelezte az ezredforduló után megjelenő olyan témák sokasága is, mint az eszmei konfliktusokat felülíró környezetvédelem, a globális klímaküzdő, az esélyegyenlőség kérdése és a gazdasági válság kezelésének pragma-

8 Anthony GIDDENS: *A harmadik út. A szociáldemokrácia megújulása* [1998], ford. BATTYÁN Katalin, Agóra Marketing, Budapest, 1999.

9 BÉKÉS Márton: *Régi rögeszme, új egyenlőség*, Századvég 2009/2.

10 Vö. DYLAN JONES: *Cameron Cameronról. Kötetlen beszélgetések a brit miniszterelnökkel*, ford. TAKÁCS Zoltán, HVG, Budapest, 2011.

tizmusa. Mindez egytől-egyig a liberális konszenzus megerősítésére szolgált, ahogy a közélet identitáspolitikai érzékenyítése is (*gender*-ideológia, LMBTQ-identitás, #metoo-kampány, *queer*-elmélet).

A 2010-es évek második felének azon jelenségei (Brexit-népszavazás, Lega-Öt Csillag Mozgalom-koalíció, *gilets jaunes*-mozgalom, populista hullám), amelyek a bal- és a jobboldal közeledését eredményezték, éppen azért számítottak „barbárságnak”, mert a liberális konszenzus felmondását jelentették – ugyanis a bal- és jobboldalnak azon pillérjein át építettek hidat egymás felé, amelyek mindkettőben a liberalizmus értékeit kérdőjelezik meg és gyakorlatát tagadják. A liberális rend elleni, alkalomadtán közös bal- és jobboldali lázadás – amelyet reflektálatlanul „populizmusnak” hívnak – nem jelenti azt, hogy egy politikai csoportról ne lehetne eldönteni, hogy bal- vagy jobboldali.

A JOBB ÉS A BAL

A bal- és a jobboldal nem csupán a pozíciók esetleges történeti kijelöléséből ered, noha rögzülésük és a politikai kultúrában betöltött helyük valóban az 1789 utáni francia nemzetgyűlés kormánypárti és ellenzéki padsorainak elhelyezkedésére megy vissza. A jobboldal (*Recht, right, destra, droite*) és a baloldal (*Links, left, sinistra, gauche*) etimológiája az indoeurópai nyelveken hasonló konnotációkat vonz. A monarchista-katolikus Erik von Kuehnelt-Leddihn nehezen lefordítható aforizmája szerint „*the Right is right*”, ami nagyjából annyit jelent, hogy a jobboldal a jobb (s neki van igaza).

A *mindenkori* jobboldal – fogadjuk el, hogy van ilyen – többnyire a jog (a nyugat-európai szótövek kivétel nélkül ezt hordozzák), a törvény és a fennálló rend védelmére mozgósító politikai oldalt jelentette, míg a baloldal az ezt ellenző, ellenzéki (op)pozíciót jelölte, amely az egyenlőség pártján áll. Előbbi természetes eszmei szövetségese a konzervativizmus, amely korántsem „a hülyék pártja” (John Stuart Mill), hanem azoké, akik az átöröklött – és kipróbált – *hagyományok* védelmezését és a szükséges, de lassú változásnak („fontolva haladás” – Dessewffy Aurél) ehhez való hozzáigazítását támogatják. Utóbbi ellenben gyakran rendszeres és szervezett ideológia (liberalizmus, szocializmus, kommunizmus) mentén akar eljárni, amely tervszerűségével és módszertanával egy kijelölt cél felé való *haladást* prognosztizál, és sokat ad az eszközkérdés megválaszolására („Mi a teendő? – Lenin). Bár egy eszme, különösen két politikai pozíció kettőszázharminc éves történetének áttekintése szükségszerűen csak vázlatos és leegyszerűsített lehet, abban a megfigyelők rendre egyetértettek, hogy *a jobboldal inkább a múlt, a baloldal viszont a jövő pártján áll.*

A II. világháború előestéjén a liberális (kifejezetten szabadkereskedelempárti) Cobden Szövetség lapjában vitát közöltek a két oldal mibenlétéről. A legértékesebb és ma is érvényes hozzászólók a bal- és a jobboldalt valamiféle – Russell Kirk szavával élve – „örök dolognak” tételezték. Halasy-Nagy József filozófus, a pécsi egyetem tanára szerint „a jobboldaliság annyit jelent, hogy hiszek valami *örök változatlan* rendben, melynek megvalósítása magamban és környezetemben *kötelességem*, sőt hivatásom. Ez a Rend több, mint az ember által alkotott rend.” A szociáldemokrata Fejtő Ferenc úgy írt, hogy „a baloldal az emberi személyiséget, annak lehető *legnagyobb fokú szabadságát* [...] tekinti a politikai s gazdasági *fejlődés végcéljének*, ennek az útjából akar elhárítani minden akadályt, *hagyományos kötöttséget* s előítéletet”. Ignotus Pál, a *Szép Szó* alapítója és József Attila melletti társszerkesztője, a *Nyugat* munkatársa szerint „baloldalnak nevezünk minden olyan törekvést, amely az élet lehetőségeinek minél több ember számára való minél szélesebbkörű kiterjesztésére irányul”.¹¹ Politikai ellenfogalmaik szerint tehát feszültség áll fenn egy örök hierarchia és

a jobboldal inkább a múlt, a baloldal pedig a jövő pártján áll

11 Idézi SZÉCHENYI Ágnes: „Mi a jobboldaliság és mi a baloldaliság?” *Szemelvények egy 1937/38-as vita dokumentumaiból*, *Mozgó Világ* 1993/1., 62, 70 és 72 (kiemelések tőlem).

a fejlődés változása között, a kötelesség és az adományozott jog között, a rend és a szabadság között. Egy hatvan évvel későbbi, amerikai megfogalmazás a konzervatív és a liberális elv közötti különbséget ehhez nagyon hasonló párokkal jelölte: közösség–állam, Isten–szekularizmus, kötelesség–jog, republikánus (erény)–demokrata (egyenlőség).¹²

Amennyiben a bal- és a jobboldal mögé tekintünk, továbbra is tetten érhetjük az őket elválasztó nézőpontkülönbségeket. Két, elköteleződését egyértelműen vállaló szerző, az ókatolikus-konzervatív Molnár Tamás és a marxista Norberto Bobbio is erre a következtetésre jutott. A két oldal alapelvein túl abban is egyetértettek, hogy ezek különbözőségét továbbra is meg kell őrizni.

A magyar származású filozófus szerint a baloldal, amelynek „célkitűzése a *forradalomban* összpontosul”, történetfilozófiai kiindulópontja szerint a múlt folyamatosan eltörlődik az állandó haladás következtében, amelynek végcélja az ember teljes autonómiájának kivívása. Ezzel szemben, mint írja, a jobboldal „kedvelt állapota a rend, a hierarchikus gondolat, a csendes reform, a hosszú lejáratú immobilitás”. Alapelveiből következik politikai programjaik eltérése. A baloldal vágyott állapota a folytonos előre mozgás, az állandóság hiánya, végcélja pedig valamilyen utópikus állapot, ahol a világ s benne az emberi természet valamennyi tökéletlen tulajdonsága és következménye (egyenlőtlenység, igazságtalanság, kizsákmányolás, elnyomás, bűn, gyűlölet stb.) örökre a múlté lesz. Ezzel szemben a jobboldal szerint a múlt az értékes tartalom, hiszen benne sűrűsödik össze a mással nem helyettesíthető hagyomány és az idő tapasztalata.

Így a jobboldal leginkább a kialakult szokások, a hierarchia, a közösség rituáléi által szentesített rend közepette érzi otthon magát, a változtatást pedig vagy ódzkodva fogadja – hiszen nem azt látja benne, ami jót majd hoz, hanem amit a megszokottból elvesz –, vagy lassú és csendes javítás révén kívánja lebonyolítani.

„A baloldali lista végtelen; a jobboldalon nincs lista, legfeljebb a baloldali lista kritikája” – állapítja meg Molnár Tamás.¹³ Tradicionalisták és progresszívek, maradók és haladók, konzerválók és modernizálók örök ellentéte ez.

Az olasz baloldali politológus szintén meghatározó és áthághatatlan különbségeket állapít meg a bal- és a jobboldal ideáltipikus változatai között. E különbség, mint írja, olyan régi, mint a patriciusok és a plebejusok, a guelfek és a ghibellinek, a whigek és a toryk konfliktusai. Az egyenlőség és egyenlőtlenység, illetve a szabadság és a tekintély ellentétpárjaival dolgozva úgy véli, hogy az előbbi alapvető különbségként választja el a bal- és a jobboldalt, utóbbi pedig ezeken belül hozza létre a mérsékelt és a szélsőséges változatokat. Eközben a baloldal és a jobboldal között elhelyezkedő egyensúlyozó, középen álló centrumot egyenesen vesztes pozíciónak minősíti. Bobbio felfogása szerint a jobboldal az egyenlőtlenégeket az emberi természet öröktől fogva adott és megváltoztathatatlan részének tekinti, ahogyan a világ sokféleségét is, és az egymástól különböző dolgok közötti különbségtétel fontosságát, valamint hierarchikus elrendezettségüket is legitimnek tartja. Ezzel szemben a baloldalra az egyenlősítés, a felszabadítás vágya, a hasonlóvá tevés törekvése jellemző. A két pozíció között tehát a különbség már-már ontológiai, de minimum ismeretelméleti és történetfilozófiai.¹⁴ Vagyis filozófiailag kibékíthetetlen.

Az amerikai konzervativizmus legeredetibb gondolkodója, az Egedy Gergely szavaival élve „konzervatív populista” Willmoore Kendall a '60-as évek legelején feltűnést keltett abbéli véleményével, mely szerint a liberalizmus és a konzervativizmus az Egyesült Államokban egymást kezdetől fogva kölcsönösen átható gondolköre egy frontvonal két oldalán helyezkedik el. Kendall kompromisszummentes megkülönböztetése szerint a *status quo*-őrző kon-

” a jobboldal a közösség rituáléi által szentesített rend közepette érzi otthon magát

12 Wayne ALLEN: *The Principles of Right, Modern Age* 1998/nyár, 249.

13 MOLNÁR Tamás: *A jobb és a bal = Uő.: A jobb és a bal. Tanulmányok*, szerk. SZEGEDI János, Kairosz, Budapest, 2004, 189 és 196 (kiemelés az eredetiben). Vö. Uő.: *Jobboldali mentalitás*, Kapu 1995/6–7., 11 és Uő.: *Mi a baloldaliság?*, Kortárs 1997/6., 62–63.

14 Norberto BABBIO: *Left and Right. The Significance of a Political Distinction* [1994], ford. Allan CAMERON, University of Chicago Press, Chicago, 1996, különösen: 29–37.

zervativizmus öntudatlanul reagál és maximum helyi ellenállásokat fejt ki az egyenlőség megvalósítására törekvő liberalizmussal szemben, amely az élet minden területén valóságos forradalommal akar új rendet bevezetni az országban – „e csatavonal egy éppen zajló háború frontvonala. A *liberális* csapatok a vonal *bal* oldalán sorakoznak fel [...], a *konzervatívok* pedig a *jobb* oldalon.”¹⁵ Az eleve adott rendet kihívásként érő liberális forradalom Kendall nézete szerint végső célként az egyenlőséget tűzte ki, amellyel szemben a konzervativizmus áll. Kendall tétele itt abból a szempontból érdekes, hogy szintén megmutatja: a baloldal és a jobboldal törekvései nem összemoshatóak, hiszen a háttérben az egyenlőségről (tehát végsősoron egy lételméleti kérdéstről) folyó kibékíthetetlen vitájuk áll.

Az esztétikum alkalomadtán politikai kategória, a formák és a vizualitás világa sok esetben pontosabban – bár kevésbé szabatosan – adja vissza a bal és a jobb közötti tartalmi különbséget, mint a politológiai és eszmetörténeti (szak)irodalom. A jobb és a bal úgy viszonyul egymáshoz, mintha a következő kérdéseket tennék fel:

Hobbes	vagy	Kant
Jung	vagy	Freud
Dalí	vagy	Picasso
Truffaut	vagy	Godard
Bradbury	vagy	Asimov

HOBBES FIAI KANT GYERMEKEI ELLEN

A világpolitika folyását a világbéke felől szemlélő idealista nézet és az államok közötti hatalmi harc jegyében vizsgálódó realista iskola ellentétét a liberális és a konzervatív antropológiai szemlélet különbségében is megragadhatjuk.¹⁶ Ha a liberalizmus és konzervativizmus, vagy tágabban a bal- és a jobboldal nézeteit ezen keresztül nézzük, akkor a két felfogás értékválasztásait kinagyítva (mint egy radikalizálva) érhetjük tetten.

Előbbi kitüntetett szerzője Kant, aki az „erkölcsi imperatívusz” érvényesülését nemcsak az egyes személyek közötti magánviszonylatokban, hanem az állam és a társadalom belső rendjében is érvényre kívánta juttatni, de ennél jóval tovább is ment, amikor az államok közötti hatalmi konfliktusokat egy világkormány által felügyelt világbéke révén gondolta megszüntetni.¹⁷ Kant úgy vélte, hogy a történelem nyugvópontra juttatásához egyfelől a szekularizált erkölcsi elvek egyszerre individuális és univerzális érvényesülése, másfelől ennek valamilyen intézményesített formája szükséges. A kantiánus világbéke elképzelése hasonló a liberális emberképhez, hiszen mindkettő abból a posztulátumból indul ki, hogy az ember alapvetően jó, de ha nem, akkor azzá tehető, nevelhető, szélsőséges esetben erre kényszerítendő. Az univerzális béke és az anyagi, illetve erkölcsi javak világméretű egyenlő elosztása különböző praktikák és módszerek segítségével megvalósítható, sőt kívánatos is volna, hogy megvalósuljon. Ezzel szemben áll Hobbes világa, amelyben az ember éppen ellenkező természettel bír, ugyanis egymás közötti viszonyait a versengés és a hatalomért folytatott harc jellemzi. Ezt a zabolátlan küzdelmet a polgárháború elkerülése végett az állam eszközével semlegesíteni lehet, sőt kell is, ugyanakkor Hobbes korántsem gondolt arra, hogy a társadalmi béke és az azt fenntartó központi hatalom gyakorlata az államok közötti viszonyokra is kiterjeszhető volna.¹⁸ Vagyis éles különbséget tett a hatalomért folyó harc két színtere között: amit az államon belül kívánatosnak tartott, azt az államok között el sem akarta képzelni.

15 Willmoore KENDALL: *Mi a konzervativizmus?* [1963], ford. Kiss Marcell = *Amerikai konzervatív gondolkodók*, szerk. Magyarics Tamás, AJTK, Budapest, 2017, 24 (kiemelés az eredetiben).

16 Békés Márton: *A politikai realizmus ikerarcai = A dolgok természete*, szerk. LÁNCZI András – G. Fodor Gábor, Századvég, Budapest, 2009; EGEDY Gergely: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*, HVG-Orac, Budapest, 2017 (3. átdolg. kiad.), 14–18.

17 Immanuel KANT: *Az örök békéről. Filozófiai tervezet [1795–96]* = Uő.: *Történefilozófiai írások*, összeáll. és ford. MESTERHÁZI Miklós, Ictus, Szeged, 1995–97.

18 Thomas HOBBS: *Leviathán, vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma* [1651], ford. VÁMOSI Pál, Kossuth, Budapest, 1999.

A kantianus *ewige Friede* és a hobbesi *homo homini lupus* közötti különbség az ember megváltoztathatóságának kérdésében rejlik: az angol polgárháború viszonyai között keletkezett *Leviathán* az emberi természetet alapvetően konfliktusos jellegűnek tartotta, és ahhoz, hogy társadalom egyáltalán létezhesen, az állam hatalmat és erőszakot monopolizáló eszközt javasolta igénybe venni, ugyanakkor a konfliktus teljes (azaz univerzális) felszámolására és a világbéke lehetőségére nem gondolt. Ezzel szemben a felvilágosodás németországi animátora szükségesnek, mert morálisan az egyetlen vállalható opciónak a számos szörnyűségre vezető konfliktusok megszüntetését tartotta, amelyet az individuális szint mellett planetáris méretekben is elgondolhatónak, elgondolandónak, sőt megvalósítandónak tartott. A teleológiai realizmus (= antropológiai pesszimizmus) talaján álló Hobbes és az *Aufklärung* optimista emberképét osztó Kant felfogása úgy áll szemben egymással, mint a konzervatív és a liberális elv, vagyis a jobboldal és a baloldal.

E. H. Carr, a brit baloldali történész a '30-as években a nemzetközi élet átrendeződéséről írott meghatározó művében úgy vélte, hogy a liberális/idealista és a realista nemzetközi elméletek alapvető különbsége a világhoz való hozzáállás két eltérő módjából fakad.¹⁹ Míg előtti abból indul ki, hogy a világ dolgai végleg elrendezhetőek, és gondolkodásának ívére fűzi fel a világ adott rendjének megváltoztatási szándékát (*Sollen*), addig utóbbi a valóság – morális, anyagi, fizikai – szűkösségéből indul ki, és elfogadja a természet egyen-

Hobbes és Kant felfogása úgy áll szemben egymással, mint a jobboldal és a baloldal

lőtlenségek által áthatott rendjét, gondolkodását az adott valósághoz igazítja, ennek keretein belül mozog (*Sein*). „Az utópista – írja Carr – szükségképpen voluntarista: a valóság többé-kevésbé radikális megváltoztathatóságában hisz, és az utópia megvalósítását akarat kérdésének tekinti. A rea-

lista a fejlődés folyamatát előzményekhez köti, amelyek megváltoztatása nem áll hatalmában. [...] Az utópista szemét a jövőre függeszti, és a teremtő spontaneitás kategóriájában gondolkodik, a realista azonban a múltban gyökerezik és okozatokat lát a történelem háttérében.” Carr tovább menve, a baloldal és a jobboldal összeegyeztethetetlen ellentétét látja az utópista és a realista különbségében, amelyet végül a liberális és a konzervatív felfogás differenciájában is megragad.

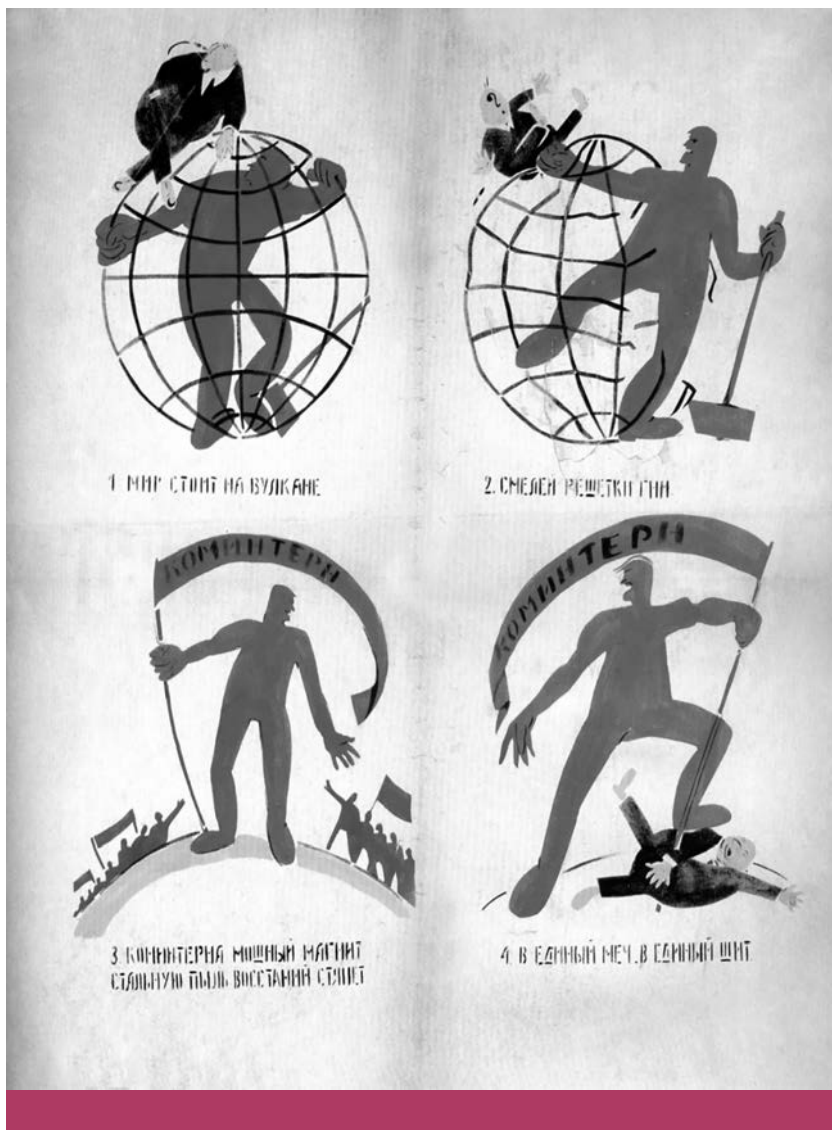
UTÓPIÁK ELLEN VALÓ ORVOSSÁG

Két világról beszélünk tehát: a baloldali a valóság megváltoztatását és egy végső (akár utópikus) célt tart szem előtt (amelyben a konfliktusok szükségszerűen megszűnnek), míg a jobboldali avagy konzervatív éppen ellenkezőleg, hiszen az egyenlőtlenségek és a konfliktusok természetességét vallja, miközben nem a nyersanyagként formálható jövő, hanem az adott múltból eredő tanulságok képezik gondolkodása alapját. A jobboldal mindig jön valahonnan (a múltból, a valóság viszonyai közül, a történelmi előzmények világából), a baloldal pedig folyton tart valahová (a jövőbe, Utópiába, a végső egyenlőség világába).

A világot egyensúlyi helyzetbe juttatni kívánó gondolat és a különbségtétel fontosságát erősítő nézet kölcsönösen kizárják egymást. Míg az „örök béke” kizárja, addig az egyenlőtlen viszonyok megszülik a konfliktust, amely hol háborúhoz vezet, hol a politika világán keresztül érvényesül.

A baloldal végső szándéka szerint olyan utópikus világba akar érkezni, amelyet az egyenlőség és ezen keresztül az örökös béke határoz meg, a jobboldal viszont elfogadja (ha tragikusnak tartja is!) a természet rendje által kialakított egyenlőtlenségeket, különbségeket és az ezek révén folyton-folyvást kialakuló konfliktusokat.

19 E. H. CARR: *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939. An Introduction to the Study of International Relations* [1939], Harper & Row Publ., New York, 1964.

Baloldali világnézet
– Vlagyimir Majakovszkij
Kominternnek készített
propagandarajza, 1921
(Wikimedia Commons)

A 20. század második felében a bal- és a jobboldal liberalizmusnak való kitétsége konfliktuskerülő, lágy, fluid és puha politikai pólusokat eredményezett. A szociális érdekvédelemről lemondó baloldal és az értékmentes jobboldal belesimult a neoliberalis világrend semleges történelemnélküliségébe, vagy inkább gyakorlati történelemellenességébe. Az elmúlt évtizedben azonban a közösségi elvárások előtérbe kerülésével kialakult egy értékvezérelt és érdekvédő jobboldal, amely a magára találni képtelen (hiszen a liberális hegemonia elvárásaitól szabadulni nem tudó) baloldal kezéből kiragadta a kezdeményezést. Az, amit ma populizmusnak hívnak, valójában nem mást jelent, mint a többség szociális és kulturális igényeinek, választásainak és döntéseinek nemzeti és demokratikus keretek közötti gyakorlását. A politika visszatérését. ■